

Zbigniew Marcin Kowalewski

Kritik av Lenins inställning till nationella frågan i Ukraina och andra förtryckta nationer i det ryska imperiet

31 augusti 2024

Introduktion

I sin bok [Om nationernas självbestämmanderätt](#) (1914) (och flera andra texter) uttalar sig Lenin principiellt om den nationella frågan.

Efter revolutionens seger 1917 godkände också sovjetregeringen Finlands, Polens och Baltikum avskiljande från Ryssland. Men hur var det med Ukraina?

Lenin uttalade sig flera ggr specifikt om Ukrainas självbestämmanderätt, t ex:

Om Rysslands revolutionära demokrater vill vara verkligt revolutionära och verkligt demokratiska måste de bryta med detta förflutna, Rysslands arbetare och bönder måste återerövra de ukrainska arbetarnas och bönderna broderliga förtroende. Det går inte att genomföra utan att fullständigt erkänna Ukrainas rättigheter, inklusive *rätten* att fritt utträda. (*Ukraina* juni 1917)

Och

RKP(b):s CK har diskuterat frågan om relationerna till det arbetande folket i Ukraina, som nu befrias från den tillfälliga erövring som Denikins band genomfört. CK hävdar orubbligt principen om nationernas självbestämmanderätt, och anser det därför avgörande att återigen slå fast att RKP konsekvent är av åsikten att Ukrainska socialistiska sovjetrepublikens oberoende ska erkännas. (*Om sovjetmakten i Ukraina*, november 1919)

Den fråga som inställer sig är i vilken utsträckning som Lenin också följde dessa principer i praktiken när det gäller Ukraina, som ju anslöts till Sovjet? Följande artikel handlar om detta och drar slutsatsen att Lenin inte var konsekvent när det gäller detta.

Allra sist finns lästips med flera andra texter som behandlar detta problemet om Ukrainas självbestämmande ur olika synvinklar.

/ Martin F

Ukraina blev självständigt i augusti 1991, ett ovanligt sent datum även med Central- och Östeuropas historiska mått mätt. Detta faktum är desto mer paradoxalt med tanke på att Ukraina från sin födelse som en brådmogen modern nation, i hetluften under sin första nationella revolution 1648, satte upp självständighet som sin historiska uppgift. Det skilde sig från den förtryckande ”polska feodala nationen”¹ genom att tvingas sopa undan feodalismen och befria bönderna från livegenskapen för att kunna träda fram. Denna revolution, som ägde rum samtidigt som den i England, var resultatet av en kombination av två krafter: den upproriska zaporozjanska armén, som bestod av fria kosacker i de polska kungarnas tjänst, och de mycket breda massorna på landsbygden och i städerna som, efter exempel från soldaterna i denna armé, förklarade sig själva vara kosacker, dvs. fria män och kvinnor med vapen.

---

¹ T. Łepkowski, *Polska. Narodziny nowoczesnego narodu [Poland. The Birth of a Modern Nation]*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, s. 10.

Genom att utropa sig själva som kosacker utförde de en social befrielseakt och konstituerade sig samtidigt som den ukrainska nationen. Genom att omvandla sig själv till en statsapparat på denna sociala massbas uppnådde den zaporozjanska armén bildandet av den ukrainska nationalstaten. Den kunde dock inte behålla sitt oberoende. Efter att först ha besegrats militärt av Polen kollapsade den på Dneprs högra strand. På den vänstra stranden hamnade den under det ryska imperiets kontroll. I slutet av 1700-talet, under tre på varandra följande uppdelningar av Polen mellan angränsande makter, erövrades den stora huvuddelen av Ukraina slutligen av tsarimperiet.

Under revolutionen och inbördeskriget 1917-1920, d.v.s. det ryska imperiets fall, borde Ukraina ha återfått sin självständighet som Sovjetukraina eller i någon annan form. Den andra ukrainska nationella revolutionen inleddes 1917 i kölvattnet av den ryska revolutionen, med vilken dess öde var sammanflätat. Denna sammanflätning härrörde från tsarimperiets kolonisering av Ukraina och den särskilda sociala konsekvensen av denna kolonisering: den massiva och djupgående förryskningen av städerna, inklusive stadsproletariatet och arbetarrörelsen, i ett land där den överväldigande majoriteten av befolkningen huvudsakligen bodde på landsbygden.

Denna sammanflätning var sådan att radan, det ukrainska nationella rådet, som stod inför hotet om militär intervention från den ryska provisoriska regeringen, ledde den nationella rörelsen mot självständighet på ett mycket vacklande sätt och inte lyckades frigöra Ukraina från Ryssland före oktoberrevolutionen. Detta trots påtryckningar från de ukrainska militära enheterna i den ryska armén, dvs. de ukrainska bondemassorna i uniform, som var de starkaste anhängarna av Ukrainas självständighet. Radan vågade inte göra det förrän två och en halv månad efter att bolsjevikerna hade tagit makten i Petrograd.

Radans beslut, som av bolsjevikerna betraktades som kontrarevolutionärt, var oundvikligt: ingen koloniserad nation har någonsin befriat sig, oavsett de historiska omständigheterna, oavsett statsskicket i metropolen, utan att separera från den dominerande nationen. Att föreställa sig att saker och ting skulle kunna vara annorlunda, bara för att sovjetmakten var etablerad och den socialistiska revolutionen hade börjat i Ryssland, är att tro på mirakel. De ryska bolsjevikerna trodde på detta, trots att en sådan tro hos revolutionärer från den dominerande nationen med rätta kunde misstänkas vara stormaktschauvinism. Det är värt att notera att de ukrainska bolsjevikerna, av vilka det bara fanns en handfull eftersom det var ett nästan uteslutande ryskt och judiskt stadsparti, inte nödvändigtvis delade denna övertygelse.

Från och med då visade sig det bolsjevikiska Ryssland vara organiskt och strukturellt oförmöget att tillgodose ett ukrainskt utträde. Man försökte utvidga sin proletära revolution till ukrainskt territorium genom att förklara krig mot den ukrainska nationella rörelsen. Detta ledde till att man tog till metoder för militär erövring, som trots upprättandet av en så kallad sovjetmakt inte hade något att göra med den proletära revolutionens metoder. Sovjetryssland kom att dominera Ukraina genom att erövra landet tre gånger – 1918, 1919 och 1920. Inför en tidigare koloniserad, tidigare förtryckt nation kunde en sådan erövring bara reproducera ett förhållande av dominans av en nation över en annan. Ukrainas misslyckande att uppnå självständighet vid denna tidpunkt kastade en skugga över den ryska revolutionen och bolsjevikerna, inklusive de som var aktiva i Ukraina. Om verklig rådsmyndighet skulle innebära social frigörelse i Ukraina, kunde den bara vara oskiljaktig från nationellt oberoende.

Bolsjevikerna var ett ryskt parti – partiet för arbetarrörelsen i den dominerande nationen. År 1923, vid en tidpunkt då något sådant fortfarande var möjligt att publicera i Sovjetunionen, kunde den första bolsjevikiska historikern över den kommunistiska rörelsen i Ukraina, en före

detta bundist som därför förstod den nationella frågan, tydligt slå fast att bolsjevismen i detta land före 1918 var ”det ryska kommunistpartiet i Ukraina”.²

Generellt, är att förstå nationellt förtryck och förstå hur man ska bli av med det måste man först lära sig av de marxister som drabbas av och bekämpar det. Men läroböcker och antologier som presenterar marxistiska ståndpunkter i den nationella frågan gör precis tvärtom. Vi förleds att tro att endast marxister som tillhör de dominerande nationerna har tänkt på och teoretiserat denna fråga – med undantag för Rosa Luxemburg, som förnekar det. De teoretiska och politiska bidragen av marxister från förtryckta nationer – till och med deras namn – saknas i dessa läroböcker och antologier, med resultatet att socialistiskt tänkande, strategi och praktik har betalat ett högt pris i över ett sekel.

Fyra teser om den nationella frågan

Bolsjevikerna förkastade bestämt fyra grundläggande teser som framförts av marxister från förtryckta nationer:

1. Om imperiet inte är odelbart är inte heller revolutionen det

Den första formulerades av Feliks Perl,³ en polsk oberoende socialistisk aktivist och politisk tänkare: ”Precis som Ryssland inte är 'ett och odelbart', är inte heller revolutionen i Ryssland 'en och odelbar’.”⁴

För honom är det oundvikligt med en mångfald revolutioner i ett imperium – ett ”nationernas fängelse”. Och det var så det gick till, oavsett hur de ryska socialdemokraterna, inklusive

² Han hävdade till och med, tvivelaktigt nog, att bolsjevismen blev det ”sanna kommunistpartiet i Ukraina” under ”det betydande inflytandet” från ukrainska kommunistborotbister. М. Равич-Черкасский, История Коммунистической партии (б-ов) Украины [М. Ravitj-Tjerkasskij, Ukrainas kommunistiska partis (b) historia], Государственное издательство Украины, Charkiv 1923, s. 148. Tesen om det ukrainska kommunistpartiets (bolsjevikernas) dubbla ursprung – bolsjevik och borotbist – som var ganska populär i landet på 1920-talet, försvann från den sovjetiska litteraturen i början av 1930-talet.

³ Feliks Perl (1871-1927) – aktivist i det polska socialistrevolutionära partiet ”Proletariatet” (känt som ”Andra proletariatet”), därefter medgrundare 1892 och ledande figur i det Polska socialistpartiet (PPS). Tillsammans med Kazimierz Kelles-Krauz var han den teoretiskt mest skolade talesmannen för den marxistiska strömningen i detta parti. Han inledde arbetarrörelsens kritik av ”ekonomismen”, en term som han myntade och som inspirerade Lenins *Vad skall göras?* Han kritiserade Rosa Luxemburg när det gällde den nationella frågan i allmänhet och i frågan om Polens självständighet i synnerhet, och avslöjade den ”ekonomistiska” teoretiska grunden för hennes ståndpunkt. Lenin upprepade också Perls ståndpunkt i sin kritik av Luxemburgs ställningstagande i den nationella frågan. Bortsett från deras i allt väsentligt gemensamma kritik av Luxemburgs ”ekonomism”, var Perl och Lenin diametralt motsatta i den nationella frågan i det ryska imperiet. Efter splittringen av PPS 1906 anslöt sig Perl till Józef Piłsudski för att bygga upp PPS revolutionära fraktion och identifierade sig med hans val av den polska revolutionens väpnade väg. Under åren fram till första världskrigets utbrott tvekade han dock inte att radikalt motsätta sig sin (snart före detta) kamrats ”nationalrevolutionära militarism” och splittrade till och med tillfälligt partiet av detta skäl. Jfr. M. Śliwa, Feliks Perl, Książka i Wiedza, Warszawa 1988; A. Uljasz, *Mysł polityczna Feliksa Perla* [Feliks Perls politiska tänkande], Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2005.

⁴ Res. [F. Perl], Koordynacya czy utożsamienie? (Kilka słów o naszym stosunku do rewolucyi rosyjskiej) [Samordning eller identifiering? (Några ord om vår inställning till den ryska revolutionen)], *Życie*, Warszawa 1907, s. 3. Redan 1903 antog det polska socialistpartiet i sin strategi att om en revolution, som då kallades ”borgerligt-demokratisk”, bröt ut i kejsardömet, skulle den samtidigt vara proletär i den ryska delen av Polen, eftersom dess ledande kraft i den senare skulle vara arbetarklassen. Med undantag för David Rjazanov, som då marginaliserades av Lenin inom den ryska socialdemokratin, hade ingen i kejsardömet ännu uttryckt en sådan idé om ”permanent revolution”. Redaktionen för PPS teoretiska organ försvarade den otvetydigt och i partiets namn i en polemik mot Lenin om parollen om polsk självständighet: ”*Iskra*” o kwestyi polskiej” [Iskra om den polska frågan], *Przedświt*, nr 9, 1903, s. 361-373. Tre år senare, med tanke på 1905 års revolution, konstaterade Perl ”Nästan hela bördan av revolutionen i vårt land (med tanke på svagheten hos vår borgerliga radikalism) har burits av proletariatet från början och utan uppehåll. Utan tvekan är den nuvarande revolutionen inte en socialistisk revolution, men det är en arbetarrevolution – vår arbetarklass avtryck på revolutionen är mycket större än i Ryssland.” F. Perl, op. cit. s. 8-9.

bolsjevikerna, ville se det. Revolutionen 1905 bekräftade den prognos som Kazimierz Kelles-Krauz,⁵ en kamrat till Perl och den viktigaste tänkaren inom det polska socialistpartiet (PPS), hade gjort: ”Tsarismens störtande måste vara synonymt”, skrev han, ”med imperiets upplösning, och allt som syftar till det ena av dessa mål påskyndar också förverkligandet av det andra.”⁶

I PPS var denna idé lika gammal som partiet, grundat 1893, flera år före den ryska socialdemokratien.

År 1899 noterade Kelles-Krauz att ”kampen för polskt oberoende håller på att bli en klasskamp”, proletariats kamp, eftersom ”ett karakteristiskt drag hos de moderna strömningar som sprids med kapitalismens utveckling till olika hörn av den ryska staten är uppvaknandet av nationell medvetenhet, tillsammans med demokratisk medvetenhet och klassmedvetenhet. Överallt förstår arbetaren, som under kapitalets herravälde inser att han är en människa som lider i dag men som har vissa rättigheter, även i samma mentala process att han är en människa av en viss nationalitet och att han också har vissa nationella rättigheter, och detta i ännu högre grad eftersom en utländsk polisstyrka, en utländsk rättvisa och en utländsk regering, brutala inkräktare, slår vakt om det exploaterande kapitalet.”⁷

2. Utgångspunkten är de nationella rörelsernas historiska erfarenheter

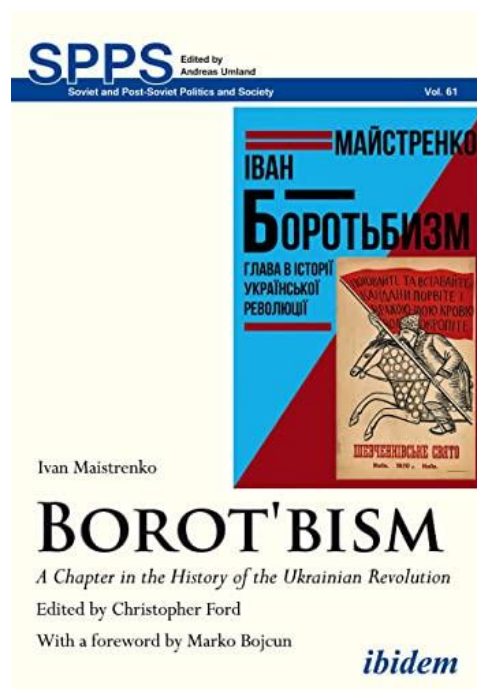
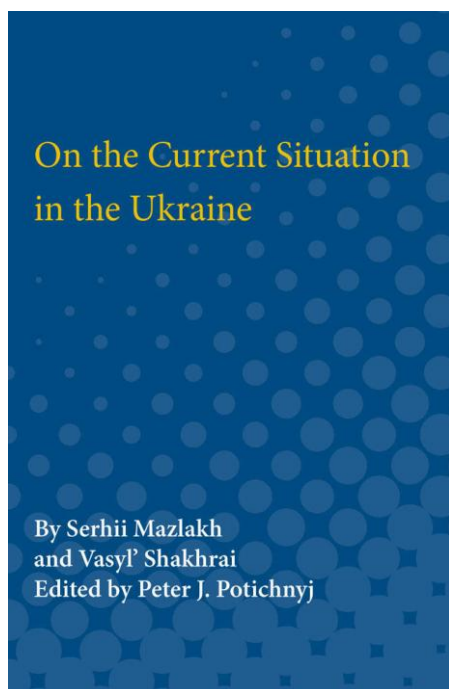
Den andra tesen framfördes av Vasyl Sjachraj,⁸ en ukrainsk oppositionell bolsjevik och teoretisk grundare av den ukrainska självständighetskommunismen,⁹ ett annat okänt namn i klassiska marxistiska antologier om den nationella frågan.

⁵ Kazimierz Kelles-Krauz, känd som Michał Luśnia (1872-1905), var en polsk socialistpartiaaktivist från en adlig livländsk familj som efter upproret i januari 1863 hade berövats sin egendom av tsarregimen. Han var sociolog, filosof och jurist och medlem av International Institute of Sociology och deltog i dess första kongress 1894, där han lade fram sin ”lag om revolutionär retrospektion”, enligt vilken alla revolutioner inspireras av ideal från det förflutna (jfr H. Chmielewska-Szljajfer, red., *Marxism and Sociology. A Selection of Writings by Kazimierz Kelles-Krauz*, Brill, Leiden-Boston 2018, s. 29-57). Han studerade och undervisade senare vid universitet i Frankrike, Belgien och Österrike. Han var en ivrig anhängare av marxismen och har skrivit verk om den nationella frågan och bildandet av moderna nationer (inklusive den judiska nationaliteten i Östeuropa), om arbetarrörelsens taktik och om strategin i kampen för polsk självständighet. Enligt Timothy Snyder ”var han förmodligen den förste som gav en övertygande sociologisk förklaring till den moderna nationalismens framväxt. Han drabbades av en dödlig sjukdom och dog under 1905 års revolution, när PPS höll på att bli ett arbetarparti och samtidigt splittrades, sönderslitet av meningsskiljaktigheter om den politiska och militära strategin, både nationellt och internationellt, för den polska revolutionen, som, även om den fortfarande var en nationell demokratisk revolution, redan höll på att bli en arbetarrevolution. Han var den enda potentiella medlaren med den auktoritet som krävdes för att förhindra splittringen genom att erbjuda partiet en sammanhängande och rättvis inriktning samt ett enande strategiskt koncept. Det främsta verket om honom är T. Snyders *Nationalism, Marxism, and Modern Central Europe. A Biography of Kazimierz Kelles-Krauz, 1872-1905*, Oxford University Press, New York 2018.

⁶ K. Kelles-Krauz, ”Niepodległość Polski w programie socjalistycznym” [Polsk självständighet i det socialistiska programmet], *Wybór pism politycznych*, Nakładem Drukarni Narodowej, Kraków 1907, s. 138.

⁷ *Ibid.*, s. 137.

⁸ Sedan revolutionen 1917 har en av de främsta ledarna för bolsjevismen i Ukraina, och en av de mycket få ukrainarna bland dem, Vasyl Sjachraj (1888-1919 eller 1920), varit sekreterare för militära frågor (och medgrundare av de ukrainska sovjetiska väpnade styrkorna, känd som de röda kosackerna) i Folkrepubliken Ukrainas sovjetiska folkrepubliks folksekretariat (den första bolsjevikregeringen), delegat för denna regering vid förhandlingarna med centralmakterna i Brest-Litovsk och författare till den första boken om revolutionen i Ukraina (1918). Han var översättare och redaktör för den första ukrainskspråkiga antologin av Lenins skrifter om nationernas rätt till självbestämmande, med ett eget förord, och är än idag författare till den mest genomträngande och radikala marxistiska kritiken av dessa skrifter som någonsin skrivits av en revolutionär aktivist och tänkare som tillhör en förtryckt nation. Han utslöts ur bolsjevikpartiet i mars 1919 efter att ha publicerat en bok om den ukrainska nationella frågan som ansågs explosiv i bolsjevikretsar och som han skrivit tillsammans med Serhiy Mazlach i form av ett öppet brev till Lenin. С. Мазлах, В. Шах-Рай, До хвилі (Що діється на Україні і з Україною?) [Om nuet (Vad händer i och med Ukraina?)], Видання Саратовського Українського Відділу

”Det är i de nationella rörelsernas historiska erfarenheter som svaren på alla frågor om den nationella frågan måste sökas”, förklarade han i en polemik mot Lenin. Vi måste utgå från ”de konkreta livsvillkoren och utvecklingstendenserna för nationella rörelser i allmänhet, på det ena eller andra stadiet av samhällsutvecklingen, och för en viss nationell rörelse i synnerhet”. Och deras erfarenhet visar att varje nationell rörelse tenderar att skapa sin egen oberoende nationalstat. ”Denna grundläggande tendens har manifesterat sig och kommer att fortsätta att manifesteras sig överallt så länge det finns en stat. Så var det i kapitalismens kamp mot och seger över feodalismen, så är det i imperialismens nuvarande tidsålder, och så kommer det att vara under socialismen.”¹⁰

Народнього Комісаріату Справ Національних, Saratov 1919. På engelska: V. Shakhrai, S. Mazlakh, *On the Current Situation in the Ukraine*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1970, <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/19883/file.pdf> [OBS boken kan hämtas hem i PDF-format via denna länk].

Han försvann under sina hemliga aktiviteter i den övervägande ukrainska Kuban-regionen i Ryssland, troligen mördad av de vitgardister som då kontrollerade området. Cf. О.П. Юренко, ”Василь Шахрай: ‘Пливти проти течії’” [”Vasyl Sjachraj: Att simma mot strömmen”], Політологічні читання, nr. 3, 1993, s. 119-178; В.Ф. Солдатенко, ”Василь Шахрай і його творчість в історіографічному дискурсі” [Vasyl Sjachraj och hans arbete i den historiografiska diskursen], Гілея, nr. 107, 109, 11.

⁹ Om ukrainsk kommunism för självständighet, bortom omtrycket av I. Maistrenkos klassiker från 1954, *Borot'bism. Maistrenko, Borot'bism. A Chapter in the History of the Ukrainian Revolution*, ibidem-Verlag, Stuttgart, 2019 [kan nedladdas från <https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-16572483-138126e121.pdf>], jfr J.E. Mace, *Communism and the Dilemmas of National Liberation. National Communism in Soviet Ukraine, 1918-1933*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983; S. Velychenko, *Painting Imperialism and Nationalism Red. The Ukrainian Marxist Critique of Russian Communist Rule in Ukraine, 1918-1925*, University of Toronto Press, Toronto, 2015; С. Гірік, Джерела дослідження ідейних засад Української комуністичної партії (боротьбистів) (1918-1920 рр.) [Källor för studiet av de ideologiska grundvalarna för det ukrainska kommunistpartiet (Borotbist) (1918-1920)] (Doktorsavhandling) Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Kyiv 2015; Ch. Ford, *Ukapism — a lost left. Anti-colonial Marxism in the Ukrainian Revolution*, ibidem-Verlag, Stuttgart, 2021.

¹⁰ В. Шах-Рай, ”Передмова” і Н. Ленін (В. Ільїн), *Статі по національному питанні*, s.n.”, [Saratov 1919] [Förord till en samling med Lenins artiklar om nationella frågor], s. IV, VIII. Med andra ord, som den polske historikern Marcell Handelsman (1882-1945) skrev om nationella rörelser, ”för alla nationer, vare sig detta fenomen uppträder explicit eller implicit vid en viss tidpunkt i historien, är strävan efter en egen stat det mål mot vilket rörelsen medvetet eller omedvetet fortfarande är riktad”. M. Handelsman, *Rozwój narodowości nowoczes-*

3. Statlig separation av förtryckta nationer är ett villkor för deras nationella befrielse

Den tredje tesen följer direkt av den andra: den tydliga trenden för nationella rörelser av förtryckta folk som är införlivade i en dominerande nations stat är att separera. Deras separation är förutsättningen för att störta deras nationella förtryck.

Kelles-Krauz förklarar:

”Vi har slagit fast att målet för våra gemensamma aktioner” tillsammans med ryska och andra socialdemokrater i tsarväldet ”måste vara att störta tsarismen, men detta är bara ett negativt mål; vad ska ersätta den nuvarande tsarismen? Med andra ord, vad måste växa fram ur händelsernas kraft, ur de verkliga förhållandena, efter dess fall? Kan vi för ett ögonblick föreställa oss att den enorma ryska statens territoriella enhet kommer att upprätthållas efter att ha störtat tsarismen, som ensam upprätthåller den med järn och blod? Kan vi föreställa oss att ett representativt organ uppstår, demokratiskt konstituerat, som är unikt för hela denna ’sjättedel av världen’, befolkad av nationer som är helt olika i fråga om språk, religion, historiska traditioner och tendenser, ekonomiska behov och utveckling samt civilisationsgrad?”

Det är säkert att hela den breda västra utkanten av imperiet, dvs Finland, de baltiska provinserna befolkade av [estländare] och letter, Litauen och Polen, så snart oket kastas av, kommer att avskilja sig från Ryssland, som de är bundna till enbart med våld.¹¹

Redan i slutet av 1800-talet hyste Kelles-Krauz inga tvivel om att ”en intensifiering av [ukrainska] separatistiska strävanden var att vänta, både på grundval av de allmänna kännetecknen för den moderna utvecklingen av nationaliteter (det finns säkert lika många skillnader mellan det [ukrainska] och ryska språket som det finns mellan italienska och franska), och under det växande inflytandet från det rutensk-galiciska socialistpartiet”, dvs. de ukrainare som verkade i den österrikiska delen av Polen. ”Händelsernas kraft har slutligen frambringat denna tendens och måste förstärka den.”¹²

4. Socialister måste kämpa för politiskt ledarskap i nationella rörelser

Den fjärde tesen är att det är socialisternas plikt att kämpa för det politiska ledarskapet i de nationella rörelserna.

Kelles-Krauz uttryckte det på följande sätt: den nationella rörelsens sak i varje förtryckt nation bör bäras upp av ”det socialistiska partiet, som leder den nationella revolutionen, som ställer sig i spetsen för de revolutionära krafterna” och som driver denna revolution ”så långt som möjligt mot det socialistiska idealet.”¹³

”Vi vill”, förklarade han, ”säkra för arbetarpartiet vad som förefaller oss fullt möjligt i vårt lands utvecklingsläge: hegemoni i den kommande revolutionen och maximalt inflytande över den politiska och sociala ordningen i det Polen som kommer att växa fram ur den.”¹⁴

Som vi ska se var detta också en central tes hos Sjachraj i den nationella frågan och hans skillnad i förhållande till Lenin.

Den blinda fläcken i Lenins ståndpunkt

Lenin betonade starkt att

två ur de nationella rörelsernas synpunkt i grund olika kapitalistiska epoker måste strängt särskiljas. Å ena sidan har vi epoken för feodalismens och absolutismens sammanbrott, epoken för

---

nej [Den moderna nationalitetens utveckling], Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973, s. 35.

¹¹ E. Esse [K. Kelles-Krauz], *Socialistes polonais et russes* [Polska och ryska socialister] Publicerad i *l'Humanité nouvelle*, Paris 1899, s. 14, 16-17.

¹² K. Kelles-Krauz, ”Niepodległość Polski w programie socjalistycznym” [”Polens självständighet i det socialistiska programmet”], *Wybór pism politycznych*, Nakładem Drukarni Narodowej, Krakow, 1907, s. 138.

¹³ Ibid., s. 142.

¹⁴ E. Esse [K. Kelles-Krauz], op. cit., s. 14.

det borgerligt demokratiska samhällets och den borgerligt demokratiska statens uppkomst, då de nationella rörelserna för första gången blir massrörelser och på ett eller annat sätt, genom pressen, genom deltagande i representationsorganen osv, drar in *alla* klasser av befolkningen i politiken. Å andra sidan har vi en epok, som kännetecknas av fullt utformade kapitalistiska stater med ett för länge sedan stabiliserat konstitutionellt system, med en starkt utvecklad antagonism mellan proletariatet och bourgeoisin – en epok som kan betecknas som inledningen till kapitalismens sammanbrott.

Typiskt för den första epoken är uppvaknandet av de nationella rörelserna, i vilka bönderna – det talrikaste och ”trögaste” befolkningsskiktet – dras in i samband med kampen för politisk frihet i allmänhet och för nationalitetens rätt i synnerhet. Typiskt för den andra epoken är avsaknaden av borgerligt demokratiska massrörelser, då den utvecklade kapitalismen – som för de i handelsomsättningen redan fullständigt indragna nationerna allt närmare varandra och sammansmälter dem – skjuter antagonismen mellan det internationellt förenade kapitalet och den internationella arbetarrörelsen i förgrunden.¹⁵

Medan ”epoken med borgerligt-demokratiska revolutioner, (...) med nationella rörelser och skapandet av nationalstater” i det kontinentala Västeuropa enligt Lenin var ungefär mellan 1789 och 1871, började samma epok i Ryssland, Östeuropa och Asien i allmänhet ”inte förrän 1905”.

I denna händelsekedja kan endast en blind undgå att se uppvaknandet av *en hel rad* borgerligt demokratiska nationella rörelser samt strävandena att skapa nationellt oavhängiga och nationellt enhetliga stater. Just därför och endast därför att Ryssland tillsammans med sina grannländer upplever denna epok behöver vi i vårt program en punkt om nationernas självbestämmanderätt.¹⁶

Enbart av denna anledning.

Stödet från arbetarpartier och deras deltagande i nationella rörelser, deras kamp inom dessa rörelser för politiskt ledarskap, nämndes inte och skulle aldrig nämnas av Lenin, inte ens när han under världskriget förkunnade att ”den centrala platsen i det socialdemokratiska programmet måste intas”, varken mer eller mindre än av den ”uppdelning av länderna nationer i förtryckare och förtryckta, som utgör imperialismens väsen”.¹⁷ För honom rådde det ingen tvekan om att i en revolution, som han beskriver som ”borgerligt-demokratisk” i det ryska imperiet, har socialdemokratin tillsammans med arbetarrörelsen en absolut obestridlig politisk plikt att kämpa för ledarskapet i denna revolution. Förvånansvärt nog gäller detta dock inte alls för de likaså ”borgerligt demokratiska” men nationella rörelserna.

Vid vändpunkten 1918-1919 betonade Sjachraj frånvaron av vad han ansåg vara det väsentliga elementet i Lenins karaktärisering av de historiska epokerna för världens nationella rörelser: klasskaraktären hos deras ledande sociala krafter.

Den mest karakteristiska skillnaden mellan de två perioderna gäller frågan: ”Vem leder de demokratiska massrörelserna?”

¹⁵ В.И. Ленин, ”О праве наций на самоопределение,” *Полное собрание сочинений*, vol. 25, Политиздат, Moskva, 1969, s. 264 [[Om nationernas självbestämmanderätt](#), april-juni 1914] När det gäller Lenins skrifter hänvisar jag uteslutande till de så kallade Samlade verk [*Sotjinenija*] på ryska, dvs. den sista och mest kompletta samlingen, som publicerades i Sovjetunionen 1967-1975 i 55 volymer, men som faktiskt är ofullständig (censurerad) – den finns på <http://uaio.ru/vil/vilall.htm> – samt det tillägg som publicerades i Ryssland 2000, *De okända dokumenten*, som innehåller 422 tidigare censurerade skrifter, tal och andra dokument. [Sidhänvisningarna gäller ryska källorna om inte annat sägs]

¹⁶ *Ibid.*, s. 269.

¹⁷ В.И. Ленин, ”Революционный пролетариат и право наций на самоопределение” *Полное собрание сочинений*, vol. 27, Политиздат, Moskva, 1969, s. 63. [Lenin, [Det revolutionära proletariatet och nationernas rätt till självbestämmande](#), 16 oktober 1915].

Förr var det bourgeoisin, nu är det proletariatet. Detta är man överens om i alla diskussioner om demokratiska rörelser i allmänhet. Men när det kommer till den del av de demokratiska rörelserna som är den nationaldemokratiska eller nationella befrielseörelsen, kommer genast invändningen [av Lenin] i internationella fraser att arbetarklassen, proletariatet, är en internationell klass som sysslar med internationella problem, att den är likgiltig för den nationella frågan, att proletariatet inte bör ägna någon uppmärksamhet åt nationella frågor, och att nationalismen är ett påhitt av bourgeoisien för att lura proletariatet. Alla dessa anklagelser är helt korrekta när de används på rätt sätt, men skadliga om de används för att angripa kärnan i den nationella befrielsefrågan. För kärnan i varje nationell befrielsefråga ligger just i det faktum att varje nationalitet strävar efter att bilda sin egen oberoende suveräna stat. Vad är nu, och vad bör vara, proletariatets inställning till denna strävan att bilda en nationalstat?

Den historiska erfarenheten visar att proletariatet deltar direkt i den nationella befrielseörelsen och inte kan hålla sig borta från den. Det kan inte ställa sig åt sidan, placera sig ovanför den nationella rörelsen eller i någon annan neutral position. Och oavsett hur många internationella fraser som används kan den nationella frågan inte ignoreras. Proletariatets uppgift är inte att ignorera den, utan att lösa den.

Den internationella socialdemokratin har också proklamerat 'nationernas rätt till självbestämmande', det vill säga till bildandet av suveräna oberoende nationalstater, som ett sätt att lösa den nationella frågan. Den internationella socialdemokratin ställde sig själv inför den uppgift som tidigare utfördes av borgarklassen – när den var revolutionär, när den krossade absolutismen och feodalismen. (...)

Vi ser alltså att de nationella rörelserna bara har en lösning – fullständig demokrati. Och fullständig demokrati innebär organisering av suveräna och oberoende nationalstater. Detta gällde för den tid då feodalismen och absolutismen krossades och borgerligt-demokratiska stater föddes. Och det är också sant för vår egen tid, den imperialistiska kapitalismens tid, omedelbart före socialismens födelse. Samma sak kommer att gälla för socialismen.¹⁸

På en punkt är alltså Lenins och Luxemburgs ståndpunkter i den nationella frågan gemensamma: båda är fientligt inställda till arbetarklassens deltagande i de nationella rörelserna bland de förtryckta folken i det ryska imperiet och till arbetarpartiernas kamp för att leda dessa rörelser. En överraskande paradox, eftersom en klyfta skiljer dem åt i frågan om självbestämmande – förnekandet av denna rätt, skrev Lenin mot Luxemburg, ”oavsett motiven till det, betyder *i verkligheten* en ”skamlig” eftergift åt den *storryska* nationalismen.”¹⁹

Vad gäller ”halvkoloniala länder, såsom Kina, Persien, Turkiet och alla kolonier”, inklusive det europeiska Irland, ”alla” men inte inkluderande de ryska kolonierna. Tvärtom anser Lenin att ”socialisterna måste på det bestämdaste stödja de borgerligt demokratiska nationella befrielseörelsernas mest revolutionära element i dessa länder och stödja deras uppror – vid behov även deras revolutionära krig – mot de imperialistiska makter, som förtrycker dem.”²⁰ Men han uppmanar inte socialdemokratin i de ryska kolonierna, eller den ryska socialdemokratin som verkar i dessa kolonier, att göra något sådant. Han fördömer som fiender till proletariatets sak alla socialdemokrater som är beredda att göra i det ryska imperiet vad Lenin uppmanade socialister att göra i andra imperialistiska maktens kolonier. Han anser att

¹⁸ С. Мазлах, В. Шах-Рай, *До хвилі (Що діється на Україні і з Україною?)*, Видання Саратовського Українського Відділу Народнього Комісаріату Справ Національних, Saratov 1919, s. 46-47. På engelska: V. Shakhrai, S. Mazlakh, *On the Current Situation in the Ukraine*, University of Michigan Press, Ann Arbor 1970 — <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/19883/file.pdf>.

¹⁹ В.И. Ленин, ”О праве наций на самоопределение,” s. 308 [Lenin, [Om nationernas självbestämmanderätt](#), april-juni 1914]

²⁰ В.И. Ленин, ”Социалистическая революция и право наций на самоопределение (Тезисы)”, Полное собрание сочинений, vol. 27, s. 261. [Lenin, [Den socialistiska revolutionen och nationernas självbestämmanderätt \(teser\)](#), jan.-feb. 1916].

Ryssland för närvarande är ett land vars statssystem är mer underutvecklat och reaktionärt än i *något* av de angränsande länderna; till att börja med – i väst – Österrike, där den politiska frihetens grundvalar och en konstitutionell regim befästes 1867, och där allmän rösträtt nu har införts, och avslutningsvis – i öster – i det republikanska Kina”, I hela Östeuropa (Österrike och Balkan) och i Asien – dvs. i länder som gränsar till Ryssland – som överallt annars i världen i varierande grad har lett till att det har skapats självständiga nationalstater eller stater med nära förknippade nationell sammansättning, här antingen inte har fullbordats eller bara just har börjat.²¹

Det borde ha stått klart för Lenin att det som redan skedde i Rysslands grannländer oundvikligen skulle börja hända i Ryssland, även om tsarismen störtades: att de förtryckta nationerna i det ryska imperiet också skulle påbörja bildandet av egna oberoende nationalstater.

Men Lenin vägrade envist att dra en sådan självklar slutsats. Enligt hans politiska program skulle det ryska imperiet inte falla sönder till följd av den revolution som störtade tsarismen och ersättas av självständiga och, som han uttryckte det, nationellt homogena självständiga stater, vars bildande han välkomnade endast utanför Rysslands gränser, utan av en ny enhetsstat som var lika stor och nationellt heterogen som imperiet. Fördelarna med stora stater ”både ur det ekonomiska framåtskridandets synpunkt och med tanke på massornas intressen” samtidigt som ”dessa fördelar ständigt ökar med kapitalismens tillväxt”.²²

Han hävdar att lösningen på den nationella frågan i Ryssland inte får bestå i bildandet av självständiga, homogena nationalstater, sådana som redan höll på att bildas eller snart skulle komma att bildas, i och med världskrigets slut, bland dess grannar. I denna stora enhetliga stat, fullständigt multinationell, uppenbarligen rysk, även om han noggrant undviker att definiera dess nationella karaktär, kommer icke-ryska nationer att åtnjuta regional autonomi²³ och naturligtvis rätten till självbestämmande fram till separationen – enligt hans skrifter, eftersom det inte finns och inte kan finnas någon annan garanti för detta än de enkla skrivningarna i bolsjevikpartiets program.

Således förklarar han: ”vi vill ha stora stater och en närmare enhet mellan nationerna och till och med att de slås samman, men bara på verkligt demokratiska, verkligt internationalistiska, grundvalar, som är otänkbara utan rätten att avskilja sig.”²⁴ Det är faktiskt så att ”ju närmare ett demokratiskt statssystem står fullständig frihet till avskiljande, desto sällsyntare och svagare kommer i praktiken strävandena till avskiljande att bli”.²⁵ I en sådan stat kunde det dock inte bli tal om några demokratiska relationer mellan nationer, vilket han själv, kanske omedvetet ryckt med av hettan i polemiken mot Luxemburg, mycket klart och tydligt

²¹ В.И. Ленин, ”Тезисы по национальному вопросу”, *Полное собрание сочинений*, vol. 23, Политиздат, Москва, 1973, p. 314. [Lenin, [Tesar om den nationella frågan](#), juni 1913]

²² В.И. Ленин, ”Социалистическая революция и право наций на самоопределение (Тезисы)”, p. 255. [Lenin, [Den socialistiska revolutionen och nationernas självbestämmanderätt \(teser\)](#), jan.-feb. 1916]

²³ Strax före första världskriget utarbetade Lenin en ”lag om nationernas jämlikhet och skydd av nationella minoriteters rättigheter” för Ryssland, som föreskriver att ”alla nationer i staten är absolut jämlika, och alla privilegier som åtnjuts av en nation eller ett språk anses vara otillåtna och författningsstridiga”. Denna jämlikhet måste enligt hans projekt garanteras genom att ”områden med särskilda geografiska, levnadsmässiga eller ekonomiska förhållanden eller en särskild nationell sammansättning av befolkningen ska ha rätt att bilda autonoma regioner med autonoma regionala dieter. ” В.И. Ленин, ”Проект закона о равноправии наций и о защите прав национальных меньшинств”, *Полное собрание сочинений*, vol. 25, s. 135-136. [Lenin, [Lagförslag om nationernas jämlikhet och skydd för nationella minoriteters rättigheter](#)]

²⁴ В.И. Ленин, ”Революционный пролетариат и право наций на самоопределение”, s. 68. [Lenin, [Det revolutionära proletariatet och nationernas rätt till självbestämmande](#)]

²⁵ В.И. Ленин, ”Социалистическая революция и право наций на самоопределение (Тезисы)”, p. 255. [Lenin, [Den socialistiska revolutionen och nationernas självbestämmanderätt \(teser\)](#), jan.-feb. 1916].

konstaterade: ” En ’autonom’ nation har inte samma rättigheter som en ’härskande’ nation ”.²⁶ Naturligtvis.

Lenins glimtar av insikt

I själva verket skiljer sig Lenins diskurs ibland från eller motsätter sig till och med den dominerande diskursen. Detta är fallet med hans tes om den oundvikliga ojämlikheten mellan statsnation och autonom nation. Här skrev han i en ganska ovanlig anda:

Reformistisk är en förändring, som inte undergräver grundvalarna för den härskande klassens makt utan endast är en eftergift av denna klass samtidigt som dess herravälde bevaras. En revolutionär förändring undergräver maktens grundval. Ett reformistiskt nationellt program avskaffar *inte alla* privilegier för den härskande nationen, skapar *inte* fullständigt likaberättigande, undanröjer *inte allt* nationellt förtryck. En ”autonom” nation har inte samma rättigheter som en ”härskande” nation; de polska kamraterna skulle inte ha kunnat undgå att märka detta, om de inte obstruerat hade uraktlåtit (liksom våra gamla ekonomister) att analysera de *politiska* begreppen och kategorierna. Det autonoma Norge åtnjöt som en del av Sverige den mest vidsträckta autonomi till 1905, men det hade inte samma rättigheter som Sverige. Blott dess fria avskiljande ådagalade *i handling* dess likaberättigande och bevisade det (och låt oss tillägga inom parentes att det var just detta fria lösgörande som skapade basen för ett fastare, mer demokratiskt närmande, baserat på lika rättigheter). Så länge Norge endast var autonomt, hade den svenska aristokratin ett extra privilegium, och detta privilegium ”försvagades” inte (det är reformismens väsen att det *försvagar* det onda men inte förintar det) utan *undanröjdes helt* genom avskiljandet (vilket är det viktigaste kriteriet på ett programs revolutionära karaktär).²⁷

Vi upprepar: det är endast genom sin separation, och inte genom någon garanti för rätten till separation, som den norska nationen har manifesterat och visat sin likhet inför lagen. Detta skrevs inte av Kelles-Krauz, Perl eller Sjachraj, utan av Lenin själv, helt i deras anda. Vad som är revolutionärt är ett program för oberoende – och inte en ”garanti” för nationers rätt till självbestämmande som finns inskriven i ett partiprogram eller en konstitution, för det är två helt olika saker.

Men inte ens i denna ”dissidentia” passage säger Lenin något om det avgörande faktum att det norska arbetarpartiet var lika mycket för självständighet som det polska socialistpartiet (PPS), att det norska kravet på nationellt oberoende fick brett stöd av den svenska socialdemokratin, och att när Sverige hotade Norge med krig på grund av norsk separatism, mobiliserade de svenska socialdemokraterna starkt arbetarrörelsen i sitt land och förberedde en generalstrejk för att förhindra krig.

Det finns ett annat exempel på att Lenin i sin diskurs stödde ”oliktänkande” idéer. Det är hans föreläsning i Krakow i mars 1914, som blev känd tack vare en PPS-vänsteraktivists anteckningar. I den säger Lenin saker som han aldrig sagt någon annanstans (de är kursiverade). I Ryssland hävdar han,

är den demokratiska revolutionens oavslutade uppgifter och det barbariska nationella förtrycket ger upphov till element av nationella befrielseströrelser. Proletariatets revolutionära parti måste ta hänsyn till dessa särdrag och sträva efter att integrera de nationella befrielseströrelserna i huvudströmmen av den allmänna revolutionära kampen mot tsarismen under arbetarklassens hegemoni. Parollen om nationellt självbestämmande tjänar detta syfte.

Vi revolutionära socialdemokrater strävar efter att skapa ett enda, strikt kompakt, centraliserat parti av proletariatet, och vi sätter oss det politiska målet, om möjligt, en stor ”internationell” demokratisk republik. Vi tänker oss denna republik som en centraliserad stat med lokalt och

²⁶ В.И. Ленин, «Итоги дискуссии о самоопределении», *Полное собрание сочинений*, vol. 30, Политиздат, Moskva 1973, s. 42. [Lenin, [Resultaten av diskussionen om självbestämmandet](#)].

²⁷ Ibid., s. 41-42.

regionalt självstyre, med avskaffande av gamla administrativa indelningar och deras anpassning till specifika nationella levnadsförhållanden, med avskaffande av alla privilegier (inklusive det obligatoriska statsspråket) och fullständig jämlikhet för alla lokala språk, enligt Schweiz modell. En sådan republik kan dock inte, utan att äventyra hela det demokratiska systemet i staten, med våld behålla regioner där nationella massrörelser för nationell befrielse, det vill säga tendenser till att skapa oberoende nationalstater, växer fram. För att ena folken måste vi kämpa mot själva tanken på att undertrycka dessa rörelser.

Parollen om självbestämmande är således oundvikligen kopplad till kampen för en centraliserad, verkligt demokratisk republik. I praktiken innebär detta att där, på grund av den nationella situationens och livsstilens särdrag, den friktion som orsakas av centraliseringen av det statliga systemet skulle göra fullständig demokratisering omöjlig (även under förhållanden av formell jämlikhet), bör vi revolutionära socialdemokrater förespråka en statlig separation av det berörda territoriet. Efter Norges självständighetsförklaring var det till exempel de svenska socialisternas plikt att ge konkret stöd åt det norska folkets beslut och motsätta sig försöket att annektera Norge med våld. En sådan inställning är en nödvändig förutsättning för bildandet av ett internationellt proletariatsparti, för enandet av alla revolutionära krafter i kampen mot tsarismen och för ett verkligt närmande mellan nationer, som idag är splittrade av nationellt förtryck, på grundval av full jämlikhet.²⁸

Ännu mer ”dissident” är den del av Lenins tal om den ukrainska nationella frågan som hölls i slutet av oktober/början av november 1914 i Folkets hus i Zürich i närvaro av flera hundra politiska emigranter från det ryska imperiet och som trycktes i den österrikiska och tyska socialdemokratiska pressen:

Efter att ha beskrivit kapitalismens utveckling i Västeuropa, som bara var möjlig eftersom den var organiserad i form av nationalstater, påpekar Lenin att en sådan utvecklingsnivå förblir ouppnåelig i Ryssland, med dess olika folk, inklusive ett så talrikt folk som ukrainarna, och som berövats sitt modersmål. Språket är förvisso en nyckelfaktor i handelsförbindelser, utan vilken varken handel eller industri kan blomstra. Ukraina, som berövats denna kulturella nyckelfaktor (...) har för Ryssland blivit vad Irland var för England: det utnyttjas till det yttersta och får ingenting tillbaka. Således kräver både det internationella proletariats intressen i allmänhet och det ryska proletariats i synnerhet att Ukraina återfår sitt statliga oberoende, för endast på detta sätt kommer det att vara möjligt att säkerställa den kulturella utveckling som är oundgänglig för proletariatet. Tyvärr, fortsätter Lenin, har en del av våra kamrater blivit patrioter för det ryska imperiet. Vi moskoviter är slavar därför att vi låter oss förtryckas, men framför allt därför att vi genom vår passivitet bidrar till förtrycket av andra, vilket inte på något sätt ligger i vårt intresse. *Den ryska nationen är tillräckligt stor för att bygga upp sin egen nationalstat.* Detta skulle göra det möjligt för den att utvecklas mycket snabbt.

Vi vet från olika källor att Lenin i detta tal eller under diskussionen förklarade att Ryssland borde förlora Riga, Liepaja, Helsingfors, Kiev, Odessa, Tbilisi (för att inte tala om Warszawa, förstås). Han bekräftade att han sade detta ”med dödligt allvar” som svar på en bundist som argumenterade för att Ryssland inte kunde förlora de baltiska staterna och Ukraina – trots allt borde landet ha tillgång till Östersjön och Svarta havet, eftersom ”dessa är dess lungor”.²⁹

²⁸ Рефераты Ленина по национальному вопросу. Июль 1913 г. — февраль 1916 г.,” *Ленинский сборник*, vol. XVII, 1931, s. 227-229. [*Exposés de Lénine sur la question nationale, juillet 1913 — février 1916*].

²⁹ ”Der Krieg und der russische Sozial-Demokratie. Ein Vortrag Lenins,” *Arbeiter Zeitung*, n° 309, 1914, s. 5; ”Lenin über die ukrainische Frage,” *Vorwärts*, n° 308, 1914, s. 3-4 [[The War and Russian Social-Democracy](#)]; П. Бензя, ”В.І. Ленін і українська справа. Из власних спогадів” [”V.I. Lenin och den ukrainska saken. Från mina egna memoarer”, *Життя і революція*, n° 1, 1926, s. 80-81; П. Кравчук, ”Під проводом благородних ідей (6)” [”Vägledna av ädla idéer (6)”], *Життя і Слово* (Toronto), n° 26 (183), 1969, s. 18; D. Shub, *Lenin. A Biography*, Penguin Books, Harmondsworth-Ringwood, 1971, p. 160 [På svenska: [Lenin – en biografi](#), kapitlet ”Från krig till revolution”]; R. Serbyn, ”Lénine et la question ukrainienne en 1914. Le discours ‘séparatiste’ de Zurich,” *Pluriel-débat*, n° 25, 1981, s. 83-84; P. Casciola, ”Alcune doverose precisazioni a proposito della datazione del ‘discorso zurighese’ di Lenin,” i V.I. Lenin, *La guerra e la socialdemocrazia (Resconto di un*

Lenin upprepade aldrig något av detta. Utan den tyska och österrikisk-ungerska socialdemokratiska pressen skulle det inte ha funnits några spår av detta tal. Det är en häpnadsväckande, tillfällig men ofelbart sammanhängande förskjutning mot den självständiga socialismens de programmatiska socialistiska ståndpunkter som förespråkar oberoende för de förtryckta folken i det ryska imperiet, eller mer exakt, mot de ståndpunkter som de polska socialisterna, tillsammans med en handfull ukrainska socialdemokrater, var de enda i imperiet som försvarade. Samtidigt var det en tillfällig och radikal brytning med hans egen tolkning av nationernas rätt till självbestämmande.

Det finns bara en möjlig förklaring. Lenin talade inför ett möte med de ryska socialdemokraterna, som inte bara ignorerade den nationella frågan utan också den förhärskande stormaktschauvinismen, och han ville tydligt ta avstånd från sådana känslor. Han måste ha insett att han inte skulle uppnå någon effekt genom att åberopa den ovannämnda rättigheten. Han kunde bara göra detta genom att provocera fram en jordbävning, den andra under detta tal. Den första var hans paroll om att omvandla det imperialistiska kriget till ett inbördeskrig och en revolution. Den andra, i den nationella frågan, kunde bara vara upplösningen av det ryska imperiet i självständiga nationalstater. Denna förändring i Lenins ståndpunkt, även om den var tillfällig och flyktig, är ett mycket viktigt bidrag till debatten om vem som hade rätt i den nationella frågan.

Lenin mot avskiljande

Lenin ansåg inte att det var lämpligt att skilja någon förtryckt nation från Ryssland. ”Avskiljande är inte alls vad vi planerar. Vi förespråkar inte avskiljande. I allmänhet är vi motståndare till avskiljande.”³⁰ Detta var hans dominerande diskurs. I denna diskurs är det uteslutet för bolsjevikerna att kämpa för ledarskapet i, eller ens delta i, en nationell rörelse, och icke-ryska socialdemokrater (och senare kommunister) som gör det stigmatiseras av honom som borgerliga nationalisterna (eller, i fallet med de ukrainska kommunistborotbisterna, som bärare av ”kontrarevolutionära och småborgerliga tendenser”, vilket förpliktigar bolsjevikerna att ”likvidera” dem). Anledningen är enkel: frågan om rätten till utbrytning ”bör inte förväxlas med frågan om det önskvärda i att utbryta till en separat stat”.³¹ Frågan om det är lämpligt, utifrån proletariats intressen, för en viss icke-rysk nation att avskilja sig från det ryska imperiet måste avgöras av den allryska, ja ryska, partiledningen.

Lenin förutsåg att Polen och Finland skulle avskiljas, samtidigt som han kallade de polska socialisterna som var för självständighet för motbjudande borgerliga nationalisterna som kämpade för nationellt oberoende. Men han gör det för att han nyktert förstår att i händelse av tsarismens störtande är deras separation, som i hans ögon är ”olämplig utifrån proletariats intressen”, nästan oundviklig.

”Det finns två nationer i Ryssland som i kraft av ett antal historiska och sociala förhållanden är mer civiliserade och mer isolerade, och allra enklast och ”naturligast” skulle kunna förverkliga sin rätt till avskiljande. Det är folken i Finland och Polen.”³²

Detta förklarar Lenin, eftersom det i allmänhet är så att om det i ett land ”vars statssystem utmärker sig för en utpräglad *förkapitalistisk* karaktär, finns ett nationellt avgränsat område där kapitalismen

---

discorso del 27 ottobre 1914), Prospettiva Marxista. Archivio inediti, Rome 2017, s. 2-5.

³⁰ В.И. Ленин, ”С.Г. Шаумяну,” *Полное собрание сочинений*, vol. 48, Политиздат, Moskva 1970, s. 235 [Lenin, ”[A Letter to S. G. Shahumyan](#),” 6 december 1913].

³¹ В.И. Ленин, ”Резолюции летнего 1913 года совещания ЦК РСДРП с партийными работниками” [Lenin, ”Resolutioner från RSDAP:s centralkommittés sammarmöte 1913 med partiaktivister”], *Полное собрание сочинений*, vol. 24, Политиздат, Moskva 1973, s. 59 [*Collected Works* vol. 19: [Resolutions of the Summer, 1913, Joint Conference of the Central Committee of the R.S.D.L.P. and Party Officials](#)].

³² В.И. Ленин, ”Тезисы по национальному вопросу,” s. 315 [Lenin, [Tesar om den nationella frågan](#), juni 1913].

utvecklas *snabbt*, så kommer – ju snabbare den kapitalistiska utvecklingen försiggår – motsättningen mellan densamma och det förkapitalistiska statssystemet att bli så mycket starkare, och det framskridna området, som inte är förbundet med statskomplexet genom 'moderna kapitalistiska' utan genom 'asiatisk-despotiska' band, att så mycket sannolikare avskiljas."³³

Å ena sidan hävdar han med rätta att "revolutionära rörelser av alla slag – inklusive nationella rörelser – är mer möjliga, mer genomförbara, mer ihärdiga, mer medvetna och svårare att besegra i Europa än de är i de moderna kapitalistiska makternas kolonier", eftersom "större delen av de beroende nationerna i Europa är kapitalistiskt mer utvecklade än kolonierna".

I juli 1916 sade han att "kapitalismen i Polen, Finland, Ukraina och Elsass utvecklar otvivelaktigt produktivkrafterna starkare, snabbare och självständigare än i Indien, Turkestan, Egypten och andra rena kolonier.". Men samtidigt, och i samma text, knappt två år innan Polen återfick sin nationella självständighet, hävdar han att "De polska socialdemokraterna kan inte nu ställa parollen om Polens oberoende, ty som proletära internationalister kan polackerna *ingenting* göra för detta utan att likt 'fracy' [dvs. de polska socialister som är för självständighet] förnedra sig till att bli lakejer åt *en* av de imperialistiska monarkierna".³⁴

Han hävdar att dessa polska socialister inte är "ett proletärt, inte ett socialistiskt utan ett småborgerligt nationalistiskt parti" och att "det har aldrig varit och inte heller kunnat bli tal om någon enhet mellan Rysslands socialdemokrater och detta parti".³⁵

Men enhet, till och med inom samma parti, med mensjevismen, som han också betecknar som småborgerlig, är inte bara möjlig utan har existerat i årtal, liksom enhet med Bund, trots att han betecknar det som ett parti av småborgerliga nationalister och till och med, med extrem arrogans och fientlighet, hävdar att "alla bundister" tillhör "denna föga hedersamma kategori människor".³⁶ Men varken den ryska socialdemokratins mensjevikfraktion eller den judiska socialdemokratins strävade efter att förtryckta nationer skulle separeras och det ryska imperiet upplösas. Det är just detta som radikalt skiljer Lenins inställning i frågan om enhet med dem, till och med inom samma parti, från hans inställning till de polska oberoende socialisterna, med vilka det inte kunde bli fråga om "någon form av enhet".

Som ett resultat av Lenins åsikter vände de mycket få polska leninisterna, liksom de mycket fler luxemburgisterna, som snart förenades i Polens kommunistiska parti, beslutsamt ryggen åt kampen för nationellt oberoende och lämnade helt enkelt ledarskapet för självständighetsrörelsen till Piłsudski, utan att bestrida det. Men Piłsudski ersatte sitt tidigare partis socialistiska program med "nationalrevolutionär militarism" och slog in på den väg som han själv en dag skulle beskriva som "revolutioner utan revolutionära konsekvenser". Genom att göra detta begravnade de polska kommunisterna den socialistiska revolutionens sak i sitt land, eftersom vägen till socialism i Polen, liksom i alla kolonier, i Europa och på andra håll, nödvändigtvis går genom kampen för nationellt oberoende, genom en demokratisk revolution, som i hela imperiet, men en nationellt demokratisk sådan i deras eget land.

Det som Lenin såg som giltigt och rätt utanför Rysslands gränser – i Kina, Persien, de multi-nationella ottomanska och österrikisk-ungerska imperierna, som var dömda att brytas upp längs nationella linjer – nämligen bildandet av oberoende, homogena nationalstater, var inte alls fallet i det ryska imperiet. Detta rättfärdigar hans häftigt fientliga inställning i juli 1913

³³ В.И. Ленин, "О праве наций на самоопределение," s. 267. [Lenin, [Om nationernas självbestämmanderätt](#), april-juni 1914]

³⁴ В.И. Ленин, "Итоги дискуссии о самоопределении," s. 36, 35, 49. [Lenin, [Resultaten av diskussionen om självbestämmandet](#), juli 1916].

³⁵ В.И. Ленин, "О праве наций на самоопределение," s. 294. [Lenin, [Om nationernas självbestämmanderätt](#)].

³⁶ В.И. Ленин, "Критические заметки по национальному вопросу," *Полное собрание сочинений*, vol. 24, s. 125. [Lenin, [Kritiska anmärkningar i den nationella frågan](#), december 1913]

gentemot de förtryckta nationerna i detta imperium, eftersom ”summan av de ekonomiska och politiska förhållandena i Ryssland” – utan att någonsin specificera vilka förhållanden han syftar på – ”kräver att socialdemokratin villkorslöst förenar arbetare av alla nationaliteter i alla proletära organisationer utan undantag (politiska, fackliga, kooperativa, utbildningsorganisationer etc. etc.)”.

Partiet bör [också] förena proletärer från alla nationer på en viss ort, bedriva propaganda och agitation på det lokala proletariatets *alla* språk, främja den gemensamma kamp som arbetare från alla nationer för mot alla slags nationella privilegier (...).³⁷

När det gäller bolsjevikpartiet är detta fallet endast i Lenins skrifter. I Ukraina talade partiet bara ryska och publicerade, med undantag för några broschyrer, ingenting på ukrainska före december 1917. Det bedrev inte politiskt arbete bland det ukrainska proletariatet – de gjorde det i detta land endast bland det ryska och förryskade proletariatet – och andelen ukrainare eller ukrainsktalande bland dess militanter var nästan noll.

Lenin stigmatiserar de ukrainska socialdemokraterna som ”borgerliga nationalister” eftersom deras enda mål under sådana omständigheter är politiskt arbete på ukrainska inom det ukrainska proletariatet. Genom att försöka organisera dem politiskt i sitt eget parti, hävdar han, bryter de den övernationella organisatoriska enheten hos proletariatet i Ukraina. Men bortsett från deklARATIONER kan denna enhet inte uppnås av den ryska socialdemokratin – som är ännu mer rysk eftersom den sedan 1912 ”inte längre omfattar partierna i de [mest utvecklade] västländer som införlivats i imperiet...”,³⁸ med den största och mest koncentrerade arbetarklassen bland sina befolkningar, var och en med sitt eget socialdemokratiska parti som talar sitt eget nationella språk. De ukrainska socialdemokraterna svarar Lenin att ett parti som i själva verket är ryskt, som gör politiska anspråk på hela proletariatets organisatoriska enhet i Ukraina, är ett kolonialt parti som bryter proletariatets klassammanhållning genom att splittra det ukrainska proletariatet – genom att splittra det rysktalande stadsproletariatet från det betydligt mer talrika ukrainsktalande landsbygdsproletariatet.

Lev Jurkevitch [Юркевич], ledare för Ukrainas socialdemokratiska arbetarparti (USDAP), framförde 1917 följande anklagelse mot ryska socialdemokrater, mensjeviker såväl som bolsjeviker:

Genom att ”följa regeringens assimileringspolitik och använda dess resultat, organiserar de det ukrainska stadsproletariatet som ett ryskt proletariat och skiljer det kulturellt från landsbygdens proletariat. På detta sätt bryter de tydligt mot den ukrainska arbetarrörelsens enhet och fördröjer dess utveckling. Under hela sin verksamhet på ukrainskt territorium har de aldrig agerat mot nationellt förtryck och har använt effekterna av detta förtryck som en möjlighet att utvidga sitt inflytande och sin organisation över ett allt större område, vilket naturligtvis har stärkt deras rörelse avsevärt.”³⁹

Naturligtvis ignorerar Lenin denna kritik av ”en nationalistisk borgare” som ”under marxismens fana predikar uppdelning av arbetarna efter deras nationalitet”.⁴⁰ Lenin, å sin sida, motsätter sig denna uppdelning, eftersom han vet att hans parti, i Ukraina liksom på andra håll

³⁷ В.И. Ленин, ”Тезисы по национальному вопросу,” p. 320. [Lenin, [Tesar om den nationella frågan](#), juni]

³⁸ W. Najdus, SDKPiL a SDPRR 1908-1918, Ossolineum, Wrocław-Warsaw 1980, s. 187. År 1912 hamnade Socialdemokratin i Konungariket Polen och Litauen (SDKPiL) och Socialdemokratin i Landet Lettland (LRSD), som sedan 1908 hade ingått i Rysslands socialdemokratiska arbetarparti (SDPRR) som regionala organisationer (mer formellt än reellt), tillsammans med det extraterritoriella Judiska förbundet, återigen utanför detta parti.

³⁹ Л. Рыбалка (Л. Юркевич), *Русские социалдемократы и национальный вопрос* [L. Rybalka (L. Jurkevitch), ”Ryska socialdemokrater och den nationella frågan”], Издание редакции украинской социалдемократической газеты ”Борьба,” Genève 1917, s. 31.

⁴⁰ В.И. Ленин, ”И.Ф. Арманд”, *Полное собрание сочинений*, vol. 48, Политиздат, Moskva 1970, p. 277. [Brev från Lenin till Inessa Armand, 1 augusti 1914].

i Rysslands utkanter, ignorerar både sitt tal om nationernas rätt till självbestämmande, som han förlöjligar som en ”tom fras”, och sitt tal om proletariats ”allryska” övernationella enhet, eftersom det betraktar sig som ett nationellt ryskt parti. Detta parti – och framför allt dess apparat – domineras till stor del av element som står långt från den internationella socialismen, och som Trotskij många år senare skulle karakterisera som ”revolutionära demokrater, men på inget sätt internationalister”,⁴¹ ”för vilka den socialistiska revolutionens problem, inte bara 1905 utan också strax före 1917, inte var annat än en avlägsen framtids vaga musik.”⁴²

Det är här som problemet med den nationella frågan finns. Efter 1917 omvandlades önskan att politiskt organisera det icke-ryska och icke-förryskade proletariats inom ett de facto ryskt parti – om än på krokiga vägar, enbart på grund av styrkan i den ukrainska revolutionen, som snabbt smittade bolsjevikerna själva i Ukraina – till en önskan att hålla ukrainarna, liksom andra dittills förtryckta nationer, inom ramen för den framväxande enade ryska sovjetstaten.

Ukraina, liksom de andra sovjetrepublikerna, betraktades av bolsjevikerna som en av de framtida ”regionala republikerna” – enheter som skulle bli en del av den ryska federationen efter inbördeskriget, med ”regional” autonomi i den nationella frågan. Som Stalin (dåvarande folkkommissarie för nationaliteter) förklarade skulle denna autonomi bestå i att ”varje region väljer det eller de språk som motsvarar befolkningssammansättningen i regionen i fråga, med full jämlikhet mellan minoritets- och majoritetsspråk i alla sociala och politiska institutioner.”⁴³ Bolsjevikmaktens önskan att reducera de icke-ryska nationernas subjektivitet och handlingsförmåga till ramen för ”regional autonomi”, i enlighet med den ryska socialdemokratins historiska program – som var helt felaktigt i detta avseende – kunde bara leda till uppror och nationella krig mot denna makt..

Men federalismen – som Lenin tidigare bestämt hade uteslutit (”Marxisterna är självfallet fientliga mot federation” – 1913⁴⁴) – framstod nu, oväntat för bolsjevikerna, som en oundviklig övergångslösning mellan, med Stalins ord, ”tsaristisk unitarism och socialistisk unitarism/enhetssträvan”,⁴⁵ på grund av den nationella frågans omfattning och de förtryckta nationernas nationella rörelser motstånd, till och med väpnade motstånd, mot det förtryckande ramverket av ”regional autonomi”. Detta övergångssystem skulle bara vara en mycket kort tid – så länge som en ”liberal” inställning till den nationella frågan, påtvingad av inbördeskrig och utländsk intervention, liksom i verkligheten av nationella krig, visade sig vara outhärlig. Det var således nödvändigt att omvandla det forna imperiet till Ryska federationen.

Men motståndet, särskilt i Ukraina, var så starkt att detta projekt omedelbart kollapsade, och Ukraina, liksom de andra stora sovjetrepublikerna, blev en del inte av den ryska federationen utan av en federation av dessa republiker med den ryska republiken, formellt på lika villkor, som självständiga stater. Deras självständighet var naturligtvis fiktiv, och det var vad som sades i den inre kretsen av det bolsjevikiska ledarskapet. Redan 1922 utövade Stalin starka påtryckningar för att omkullkasta detta arrangemang, som han ansåg vara alltför ”liberalt”,

⁴¹ Л. Троцкий, *Моя жизнь. Опыт автобиографии*, vol. II, Гранит, Berlin 1930, s. 172 [Trotskij, [Mitt liv](#), kap. 36 ”Militäroppositionen”]

⁴² Л. Троцкий. Перманентная революция, Гранит, Berlin 1930, s. 14 [Trotskij, [Den permanenta revolutionen](#), ”Inledning till den första (ryska) upplagan”].

⁴³ И.В. Сталин, ”Организация Российской Федеративной Республики : Беседа с сотрудником газеты ‘Правда’”, *Сочинения*, vol. 4, ОГИЗ Госполитиздат, Moskva 1947, s. 70. [Stalin, [Organisation of a Russian Federal Republic](#). Pravda Interview, april 1918, *Works* vol 4].

⁴⁴ В.И. Ленин, ”Критические заметки по национальному вопросу”, *Полное собрание сочинений*, vol. 24, s. 143. Lenin, [Kritiska anmärkningar i den nationella frågan](#)].

⁴⁵ И.В. Сталин, *op. cit.*, s. 73. [Stalin, *op. cit.*].

och för att integrera de icke-ryska republikerna i Ryssland – inte ett federalt Ryssland, som han ansåg vara alltför ”liberalt”, utan denna gång ett enat Ryssland, såsom det förutsetts i bolsjevikpartiets historiska program och historiskt försvarats av Lenin själv. Han skrev ett mycket avslöjande hemligt brev till Lenin om detta, som först Gorbatjov offentliggjorde, men som trots sin betydelse i allmänhet har ignorerats fram till idag i den internationella historieskrivningen om Sovjetryssland. Den viktigaste passagen i detta brev är följande:

”3. Under inbördeskrigets fyra år, då [utländsk] intervention tvingade oss att demonstrera Moskvas liberalism i den nationella frågan, lyckades vi, trots oss själva, att bland kommunisterna skapa sanna och konsekventa sociala självständighetsivrare, som krävde verkligt oberoende i alla avseenden och betraktade inblandningen från det ryska kommunistpartiets centralkommitté som bedrägeri och hyckleri från Moskvas sida.

4. Vi lever i en utvecklingsperiod där det är omöjligt att bortse från formen, lagen, författningen – en period där den yngre generationen kommunister i gränsområdena vägrar att förstå självständighetsspelet som ett spel, envist tar ord om självständighet bokstavligt och lika envist kräver att vi i praktiken ska tillämpa bokstaven i de självständiga republikernas författningar.

5. Om vi inte nu försöker anpassa formen för de ömsesidiga relationerna mellan centrum och de perifera regionerna till de verkliga relationerna, enligt vilka de perifera regionerna i princip måste lyda centrum villkorslöst i allt, det vill säga om vi inte nu omvandlar (fiktivt) oberoende till formellt (och samtidigt verkligt) självstyre, kommer det att bli ojämförligt mycket svårare att om ett år försvara sovjetrepublikernas verkliga enhet.

I dag talar vi om 'hur vi inte ska förolämpa' de nationella elementen; om ett år kommer vi förmodligen att fråga oss hur vi inte ska framkalla en splittring i partiet av sådana skäl, eftersom de ”nationella” elementen i gränsområdena inte arbetar för sovjetrepublikernas enhet, och deras formella självständighet främjar sådana handlingar.”⁴⁶

Än en gång förhindrade motståndet, främst från Ukrainas folk och bolsjeviker, förverkligandet av denna idé, som skulle ha inneburit att icke-ryska folk åter införlivades i den ryska staten. I sina sista skrifter var Lenin denna gång oenig med Stalin, som ansåg att idén var förhastad och sannolikt skulle blåsa upp den nationella frågan. ”Men här reser sig frågan”, skrev han, ”huruvida vi med tillräcklig omtanke har vidtagit åtgärder för att verkligen skydda ickeryssarna mot den äktryska grobianen”, samtidigt som han noterade: ”Jag anser att vi inte har vidtagit dessa åtgärder, ehuru vi kunde och borde ha gjort det.”⁴⁷

Icke-ryska nationers regionala autonomi inom en enad rysk stat var emellertid bara en programmatisk ståndpunkt för bolsjevikpartiet, som det självt hade formulerat och försvarat i det förflutna, och som det inte avvek från ens nu, då det bara ansåg att det var för tidigt att genomföra den. Stalin, å andra sidan, hävdade att det fanns en sista stund för att göra det. Den taktiska skillnaden mellan de två var enorm, men den programmatiska eller strategiska skillnaden var noll.

⁴⁶ ”Из истории образования СССР. Документы и материалы о работе комиссии Оргбюро” ЦК РКП(б) по подготовке вопроса ”О взаимоотношениях РСФСР и независимых республик” к Пленуму Центрального Комитета партии (6 октября 1922 г.), *Известия ЦК КПСС*, n° 9, 1989, s. 199. [”Om historien bakom bildandet av Sovjetunionen. Dokument och material om arbetet i RKP(b):s centralkommittés ”Orgburo”-kommission för att bereda frågan ”Om relationerna mellan RSFSR och de oberoende republikerna” inför partiets centralkommittés plenarmöte (6 oktober 1922)”, *Nyheter från SUKP:s centralkommitté*, nr 9, 1989, s. 199.]

⁴⁷ В.И. Ленин, ”К вопросу о национальностях или об ”автономизации,” Полное собрание сочинений, vol. 45, Политиздат, Москва 1970, s. 357. [Lenin, [Brev till kongressen m m](#), Till frågan om nationaliteterna eller om ”autonomisering”, 30-31 dec. 1922].

Lästips

På marxistarkivet finns en sammanställning av Lenins texter om nationella frågan, se: [Lenin om nationella frågan](#)

Ukraina:

För den som vill tränga in på djupet när det gäller Ukraina före och under revolutionen. rekommenderas Marco Bojcuns *The Workers' movement and the National Question in Ukraine 1897-1918*. Finns som PDF på nätet:

<https://dokumen.pub/the-workers-movement-and-the-national-question-in-ukraine-1897-1918-9789004466302-9004466304.html>

Även en del av de övriga engelskspråkiga böcker som nämns i noterna kan i skrivande stund laddas hem från nätet i PDF-format, däribland:

V. Shakhrai, S. Mazlakh: *On the Current Situation in the Ukraine*:

<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/19883/file.pdf>

Maistrenko: *Borot'bism. A Chapter in the History of the Ukrainian Revolution*:

<https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-16572483-138126e121.pdf>

På marxistarkivet finns följande artiklar:

Zbigniew Marcin Kowalewski:

[För ett självständigt Sovjet-Ukraina](#) (artikel från 1989)

[Erövringen av Ukraina och den ryska imperialismens historia](#) (2022)

Hanna Perechoda:

[När bolsjevikerna bildade en sovjetrepublik i Donbass](#)

[Bolsjevikerna och frågan om östra Ukraina \(1917-1918\)](#)

Louis Proyect: [Ukraina bakom dimridåerna](#)

Stephen Velychenko: [Rödmålad imperialism och nationalism](#) (bokutdrag)